

A NEMZETEK ÉS NEMZETISÉGEK NYELVÉNEK ÉS ÍRÁSÁNAK ALKOTMÁNYJOGI EGYENRANGÚSÁGA

A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának egyik alkotóeleme nyelvük és írásuk egyenrangúsága. Az egyenjogúság integrális és oszthatatlan: vagy minden területre kiterjed, vagy sehol sincs meg. Ennek az egységnek pedig nemcsak a jogi normák meghozatalában, de a gyakorlatban is tükröződnie kellene, azaz a gyakorlatnak egyeznie kellene az alkotmányos elvekkel és a törvényes előírásokkal. A társadalmi-gazdasági és a társadalmi-politikai rendszer általában a normatív rendezés és a gyakorlati megvalósítás egysége. Mit sem ér az olyan jogszabály, amely nem érvényesíthető, ill. ha a jogszabály és a gyakorlat nem képezik egy és ugyanazon dolog két oldalát. A megvalósítás azonban nem lehet nyugalmi állapotban. A megvalósítás akkor is jelen van, ha a fő irányzatok a normatív szabályozás mind teljesebb realizálása irányába haladnak, amikor tehát, megvannak megvalósításának összes feltételei, a gyakorlat pedig szemmel láthatóan a jogi szabályozást fogadja el, s mindössze a megvalósítás módszerei után kell kutatni. Ez volna a normatív szabályozás és a megvalósítás közötti különbség „legszélsőségesebb” generozitása (természetesen fordítva is lehet: haladó szellemű gyakorlat és visszahúzó jogszabályok, ami most nem forog fenn, de volt már rá példa).

A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága politikai rendszerünk legnagyobb vívmányai közé tartozik. Az emberi és polgári jog ezen jelentős viszonya valószínűleg a legnagyobb célok közé tartozik a világon.

Az egyenrangú nyelvhasználat elveit a következőképpen határozza meg hazánk alkotmánya:

1. Az alkotmány 170. szakasza (a vajdasági alkotmánynak pedig 194. szakasza, a szövetségi alkotmánnyal azonos szövegben) szavatolja a nemzeti, illetve a nemzetiségi hovatartozás szabad kinyilvánítását, a nemzeti kultúra szabad kifejezését, valamint az anyanyelv és írás szabad használatát. Ezek az elvek abszolút alkotmányos normák, semmivel sincsenek korlátozva és nincsenek feltételhez kötve.

Törvények tehát: csak ezen elvek érvényesítése, nem pedig korlátozása véget hozhatók. Az egyenrangú nyelvhasználat háromféleképpen nyilvánul meg: 1) az emberi és polgári jogok gyakorlása, valamint a kötelesek teljesítése; 2) az állami és közigazgatási szervek előtti eljárás (ami mindenben kiegyenlítődik); és 3) a nemzeti kulturális hovatartozás nyilvánítása.

E három szféra a szövetségi alkotmány II. részének III. fejezetében „Az ember és a polgár szabadságjogai, jogai és kötelességei” cím alatt van jogilag szabályozva. Ezek voltaképpen az ember és a polgár kivételes jelentőségű jogai közé tartoznak, vagy mondhatnánk úgy is, hogy az emberi és polgári szabadságjogok és jogok gyakorlásának feltételei.

Ezzel azonban nem érnek véget a nyelv és írás egyenrangúságának biztosítékai. A szövetségi alkotmány III. részének I. fejezetében „A föderáción belüli viszonyok” cím alatt a 246—248. szakasz még a következő elveket állapítja meg:

— Jugoszlávia területén a nemzetek és nemzetiségek nyelve és írása egyenrangú. A nemzetek nyelve hivatalos használatban van, a nemzetiségek nyelve pedig az alkotmánnyal (köztársasági és tartományi) és a szövetségi törvénnyel összhangban van használatban;

— törvénnyel és a társadalmi-politikai közösségek statútumával, a társultmunka-szervezetek és más öngazgatási szervezetek és közösségek öngazgatási aktusaival biztosítva van a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásának egyenrangúsága a hivatalos használatban, azokon a területeken, amelyeken nemzetiségek élnek, és ezen egyenjogúság alkalmazási módját és feltételeit meghatározták;

— minden nemzetiség számára biztosítva van a nemzeti és kulturális hagyományok ápolása, s ennek érdekében szabadon használja nyelvét és írását, e célból szervezeteket létesíthet és az alkotmányban meghatározott más jogokat élvez.

A vajdasági alkotmány megfelelő rendelkezése (308. szakasz) megállapítja a szerbhorvát, illetőleg horvátszerb, a magyar, szlovák, román valamint a ruszin nyelv és írás egyenjogú használatát.

Ezenkívül az alkotmány meghatározza a községi statútumok, a szervezetek és közösségek általános aktusai útján való jogi szabályozás elveit, amelyekről később lesz szó.

2. Jóllehet az elmondottakból úgy tűnik, hogy az egyenrangú nyelvhasználat irányelvei ismétlődnek a különböző alkotmányos rendelkezésekben, pedig voltaképpen arról van szó, hogy az alkotmány rendelkezése az emberi és polgárjogok követelményeiből indulnak ki, majd megállapítják a szervek és szervezetek — a politikai hatalmi szervek és a munkaszervezetek, valamint egyéb szervezetek és közösségek — kötelező magatartását. A felsorolt alkotmányos alvekből megállapíthatók a nyelvek és írások egyenjogúságának részletesebb elvei.

a) A nemzetek és nemzetiségek íráshasználati joga semmiben sem különbözik, a szövetségi alkotmány azonban nem sorolja fel a nemzetek

nyelvét, a nemzetiségek nyelvét pedig „átengedi” a köztársasági és tartományi alkotmánynak, azaz feltétel nélkül elfogadja azokat, amelyeket ez ilyenként megállapít. A szövetségi alkotmány nem sorolja fel a nemzetek nyelvét. Erre nincs is „joga”. Az erről való „nyilatkozás”, illetve ennek deklarálása minden köztársaság és tartomány joga. Ismeretes, hogy Jugoszlávia nemzeteinek a következő nyelvük van: szerbhorvát, illetve horvátszerb, macedón és szlovén. A föderáció szempontjából csak az lényeges, hogy a nemzeteknek és nemzetiségeknek a föderációban hivatalosan használt nyelve egyenrangú. A nemzetek nyelve hivatalos használatuk tekintetében feltétlenül egyenrangú, a nemzetiségek nyelve pedig az alkotmánnyal (szövetségi és tartományi) és a szövetségi törvénnyel összhangban egyenrangú, azzal, hogy a köztársasági és tartományi alkotmánynak elsőbbségi joga van; amint ugyanis megállapítja e nyelveket, mint ahogy ezt minden alkotmány megteszi, azonnal létrejön az elvileg feltétlen egyenrangúság;

b) Találkozunk „a nyelv hivatalos használatának” fogalmával is. Ebből az következik, hogy a szövetségi alkotmány szerint nincs „hivatalos nyelv”. A nemzetek és nemzetiségek nyelve, mint mondtuk, egyaránt hivatalos használatban van. Csak a szövetségi alkotmány 246. szakasza 2. bekezdésének szoros magyarázata alapján mondható ki, hogy a nemzetek nyelve mindenütt, Jugoszlávia egész területén hivatalos használatban van, a nemzetiségek nyelve pedig csak azokon a területeken, amelyeken az egyes nemzetiségek élnek.

Ezen alkotmányos elvnek tágabb magyarázata szerint (ami a föderációnak helyzetével és jogaival, s ezzel mindenekelőtt a szövetségi alkotmány alkotmányjogi potenciáljával összhangban talán következetesebb magyarázat) nem a JSZSZK, hanem a köztársaságok és tartományok alkotmánya állapítja meg, hogy mely nemzet nyelve van hivatalos használatban. Célszerűtlen volna ugyanis, hogy valamely köztársaságban és tartományban olyan nyelvet használjanak hivatalosan, amelyet ott nem beszélnek. Mi célt szolgálna pl. tartományunkban a szlovén nyelv hivatalos használata, ha nem élnek itt tömegesen szlovének? Ugyanakkor ésszerűtlen és alkotmányellenes volna, ha egy köztársaság vagy tartomány területén nem vezetnék be azon nemzet nyelvének hivatalos használatát, amely itt túlsúlyban van.

3. A nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelvhasználatának első szférája abban a jogban nyilvánul meg, hogy a nemzetek és nemzetiségek nyelvére vonatkozó jogok gyakorlása és a köteleességek teljesítése sehol sem hanyagolható el. A jogok és köteleességek mindenekelőtt öngazgatási jellegűek, majd az ember és a polgár szabadságjogai, jogai és kötelességei, azaz a klasszikus emberi jogok közé tartoznak. Az alkotmány rendelkezései (a szövetségi alkotmány 153—155., illetve a vajdasági alkotmány 176—178. szakasza) erről is tájékoztat.

A szövetségi alkotmány 153. szakasza azzal kezdődik, hogy az ember és a polgár jogai kölcsönös szolidaritásban valósulnak meg, és azzal az

elvvel végződnek, hogy mindenki köteles mások szabadságjogait és jogait tiszteletben tartani, ill. felelősséggel tartozik ezért. A szövetségi alkotmány továbbá kimondja, hogy a polgárok jogai és kötelességei, nemzetiségre és nyelvre való tekintet nélkül egyenlők, s hogy a törvény előtt mindenki egyenlő.

A szövetségi alkotmány 155. szakasza megállapítja a dolgozónak és a polgárnak az öngazgatásra való sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogát. Itt voltaképpen arról van szó, hogy valamennyi társultmunka-szervezetnek és közösségnek biztosítania kell az öngazgatási jogok érvényesítését, hazánk valamennyi nemzete és nemzetiségének nyelvén. Ezt meg kell tenni, függetlenül attól, hogy a köztársaságok és tartományok területén hivatalos használatban levő nyelvről van-e szó, s hogy a valamely nemzetiséghez tartozó munkás, azaz öngazgató kisebb vagy nagyobb közösségben él-e vagy dolgozik. Ennek feltétel nélküli joga öngazgatási jogait anyanyelvén gyakorolni. Ezt a jogot tehát nem szabad összetéveszteni ezen jogoknak a községi alapszabály vagy a társultmunka-szervezetek és közösségek valamely más általános aktusa útján való biztosításának kötelezettségével.

Az egyenjogúság abból indul ki, hogy a Jugoszlávia területén élő összes nemzetek és nemzetiségek ezt az országot vallják hazájuknak.

Hasonló az eset az ember és a polgár többi szabadságjogával, jogával és kötelességével is. Valamennyi elv közül csak azokat kell kiemelni, amelyek a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenjogúsága szempontjából relevánsak: az első, s talán legfontosabb elv, hogy hazánk nemzeteinek és nemzetiségeinek joguk van az anyanyelvű oktatásra; sajtó- illetve tájékoztatási szabadságuk van; tudományos és művészi alkotó szabadságuk; vallásszabadságuk és vallási iskolák létesítésének szabadsága.

A nyelvek egyenrangúsága felel a városoknak, a falvaknak is a településeknek a nemzetek és nemzetiségek nyelvén való elnevezését.

Minden jog (és kötelesség) önmagában, és valamennyi együttvéve, a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek jogainak és szabadságjogainak kifejezésre juttatását a beolvasztás elleni elveken alapuló joggá lépteti elő. Az a nemzet, amely létét és fejlődését az ember és a polgár igazi szabadságjogaira, jogaira és kötelességeire alapozza, nem törekedhet mások beolvasztására. A beolvasztási törekvések mindenekelőtt a nemzetiség (vagy nemzet) nyelvének elnyomásában nyilvánulnak meg, majd az itt említett szabadságjogok és jogok kifejezett vagy hallgatóságos megszüntetésével folytatódnak.

4. A nyelvek egyenrangúságának második szférája a nyelveknek az állami és közigazgatási szervek előtti eljárásban való használatában nyilvánul meg. A nemzetek és nemzetiségek nyelve és írása egyenrangúságának meghatározott szervekben, szervezetekben és közösségekben való biztosításáról szóló törvény (Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja 29/77. szám) 4. szakasza kimondja az egyenjogúságot: az eljárás vezetésében; a

felekkel való szóbeli és írásbeli érintkezésben ; a meghozandó jogszabályok és aktusok közzétételében; hivatalos, a dolgozók és a polgárok számára jelentős egyéb kiadványok megjelentetésében; a polgárok számára jelentőséggel bíró ügyviteiben; valamint a községi képviselő-testület, illetve a testületei számára készülő anyag kidolgozásában.

Nem bocsátkozva részletekbe, minden szabályozás megértésekor az a mértékadó, hogy az eljárást összes mellékcselekményeivel azon a nyelven vezetik, amelyet a törvény hivatalosnak nevez. Nincs tehát a nyelv használatának lehetőségéről szó, azaz hivatalos tolmács használatáról, a beadványok beadásáról, a feleknek és a tanúknak a nyilvános tárgyaláson való nyilatkozásáról a nemzetek és nemzetiségek nyelvén — ez a demokratikus társadalom demokratikus vívmányai közé tartozik — hanem az egész tárgyalásnak a hivatalos használatban levő valamelyik nyelven vagy több nyelven való vezetéséről van szó. Hogy az egyenrangúsági viszony mennyi lelkiismeretességgel és aprólékossággal van rendezve, jól megvilágítja az említett törvény 9. szakaszának 2., 3. és 4. bekezdése, amelyek kimondják: „Az eljárást vezető hivatalos személy köteles a féllel közölni, hogy az eljárásban melyik nyelvek egyenrangúak, majd megkérdezni, hogy melyik nyelven kíván részt venni az eljárásban.”

Az eljárás egy nyelven is vezethető, ha a felek ebben megegyeznek.

Ha a felek három vagy több nyelv mellett nyilatkoznak, az eljárás lefolytatására pedig nem biztosítható ezen nyelveket ismerő személy, az eljárást azon a nyelven kell vezetni, amely mellett a felek többsége döntött. Ha a felek többsége egyik nyelv mellett sem döntött, az eljárás nyelvét az eljárást vezető szerv, szervezet illetve közösség határozza meg. Azok a felek, akiknek nyelve nem szerepel az eljárásban, tolmács útján vesznek részt az eljárásban.

A társultmunka-szervezetek illetve a munka- és eszköztársítás más formáinak általános aktusait is azokon a nyelveken hozzák meg, amelyek a társultmunka-alapszervezet, illetve a gazdasági vagy társadalmi tevékenység végzésének területén hivatalos használatban vannak. E tekintetben a társultmunka-szervezete részére, amint az az egyenrangú nyelvhasználat szelleméből következik, a társadalmi-politikai közösség alapszabálya a mérvadó. A társadalmi-politikai közösség statútuma a társultmunka-szervezete részére minimális kötelezettségként mérvadó.

A tartományi jogszabályokat a hivatalos használatban levő nyelveken jelentetik meg, a községi jogszabályokat pedig a községben hivatalos használatban levő nyelveken. A községben azoknak a nemzeteknek és nemzetiségeknek a nyelve lehet hivatalos használatban, amelyek e területen élnek. E jog elnyeréséhez az alkotmány és a törvény értelmében nincs szükség arra, hogy valamely nemzet vagy nemzetiség az egész község területén éljen, elég, ha annak valamely részében, helyi közösségben, falvában vagy településén él. A nemzetek és nemzetiségek tagjainak számára a törvény nem tér ki. Itt társadalmi konvencióról, a terület

nyelvhasználati hagyományairól és főként a nemzetek és nemzetiségek igényéről van szó (mivel, mint már említettük, a szövetségi alkotmány a nemzetek nyelvét a nemzetiségek nyelvével szemben nem részesíti előnyben, hanem alkotmányjogilag kiegyenlíti őket).

A nemzetiségek jogainak a bíróság és az állami szervek előtti megvalósításával kapcsolatban azonban, mivel nem csak a nemzetiség nyelve, hanem egyidejűleg a nemzet és nemzetiség (vagy két nemzet) nyelve is használható, bizonyos aggályok is vannak: félelem az ügydarab összekuszálódásától, a kétnyelven való eljárás bonyolultságával és a nyelvek hitelességével járó és egyéb nehézségektől. Ezek az aggályok pedig nem nemzeti-soviniszta nézetek képviselői, hanem a szocializmus eszméjének hű polgárok részéről merülnek fel.

Fejtegetésünket azzal a megállapítással zárhatjuk le, hogy minél szélesebbek a nemzetiségek (és a nem nagy közösségben élő nemzetek) jogai, annál inkább használatos a nyelvük is, azaz a nemzetek és nemzetiségek tagjai az állami szervek, a bíróságok, az alkotmánybíróság, a társadalmi-politikai közösségek stb. előtt élni fognak sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogaikkal, s fordítva — minél kisebbek a jogok, vagy ha esetleg nincsenek, ezek a követelések annál élesebbek, harciasabbak lesznek. Az ilyen jogszabályoknak meghatározott feltételeik vannak: a társadalomnak, az államnak szigorúan következetesnek kell lennie e jogok megadásában. Az a törvény vagy általános aktus pl., amelyet nem hoztak meg a hivatalos használatban levő nyelven e nemzetiség tagjai számára, nem lép hatályba. Ezért Vajdaságban (tartományi szinten) nem is történik meg, hogy a törvények vagy más előírások a nemzetiségek nyelvén (legalábbis, ami a megfelelő általános aktus hatályba lépését illeti) ne a nemzet nyelvén való megjelenéssel egyidőben jelennének meg.

Az állami és társadalmi szerveknek az egyenrangú nyelvhasználatban betartott következetessége elejét veszi azoknak a bonyodalmaknak, amelyek csorbát okozhatnak a népek és nemzetiségek egyenjogúságán, s Jugoszlávia egyik alapkövén: a testvériségen és egységen.

5. A harmadik szféra a nemzeteknek és nemzetiségeknek a nyelvük használatára való jogából áll. A nyelveknek az állami szervek, a bíróságok és a közigazgatási szervek előtti hivatalos használatáról már szóltunk. A társadalmi életben viszont annál jobban érvényesül az egyenrangú nyelvhasználat, minél szélesebb nyelvhasználati jogokat ad az állam. A nemzetiségek nyelvhasználatára mindenki számára íratlan szabály lehetne, ami nagyon értékes társadalmi konvenció, és a polgári társadalom elfogadott konvencióját alkotja. A türelmesség ugyanis rendszerint a polgári forradalom vívmánya. A türelmesség fogalma felöleli a saját nyelvnek minden helyen és minden alkalommal való használati jogát és lehetőségét. A polgári társadalom, e társadalom állapotától függően, kiépítette saját nyelvhasználatának társadalmi diszkrimináció nélküli szabályait. A türelmességben, a polgári társadalom e figyelemre méltó vívmányában azonban képmutatás is van: a nem uralkodó nemzet nyelv-

használatának gyakori megtiltása az állami szervek előtti hivatalos használatban, a városok és települések elnevezésében stb.

A türelmesség a szemléletnek és az elbánásnak e kettősségét (a haladást és ennek tagadását) tartalmazza. Az öngazgatású társadalom elfogadja a türelmesség haladó vívmányát, de ennél többet követel. A türelmességnél több a szövetségi alkotmány és a törvények, a községi alapszabályok és a társulmunka-szervezetek általános aktusainak rendelkezése, amellyel a beolvasztás ellen vétezzük fel dolgozóinkat és polgárainkat.

Ha eltérés van az alkotmányban meghirdetett jogok és a más aktusokkal való szabályozás, valamint a szabályozás és a gyakorlat között, akkor fennáll az alkotmánybíróság közbelépésének, illetve a bíróságok és a társadalom más szervei által nyújtott védelemnek a lehetősége. Ilyen jogviszályok azonban gyakorlatilag nincsenek, mivel a nyelvek és írások egyenrangúsága kivételesen magas színvonalú, ami persze nem jelenti azt, hogy nem akadnak fogyatékoságok. A jelenlegi társadalmi légkörben senki sem kockáztatja meg olyan általános aktus meghozatalát, amely kérdésessé teszi a nyelvek és írások egyenrangúságát. Ez pedig még inkább a jogi szabályozás megvalósítására kötelez.

A nyelvek egyenrangúságának magas fokát a nemzetek és nemzetiségek nyelvén folyó tudományos munka is bizonyítja. Nem térve ki eredményeikre, Vajdaságban ismert a Szerb Matica, a Hungarológiai Intézet, a Szlovák Nyelvintézet, a román és ruszin lektorátus munkája. Egy élő és állandóan fejlődő nyelven ugyanis csak akkor végezhető tudományos munka és tudományos kutatás, ha az ember és a polgár egyenjogú, szabad, és élhet a jogaiival.

A nemzetek és nemzetiségek tényleges nyelvi egyenjogúsága feltételeinek megteremtését tehát továbbra is szorgalmazni kell. Ez tartós szükséglet.

Újvidék, 1979. január